

Rapport över studier i ATA i förstudie till projekt om gravarna i den Stenkilska ättens gravkor.

Markus Lindberg, ML Arkeologi och Historia

Denna studie är en del av en förstudie finansierad av Berit Wallenbergs stiftelse inför en eventuell återöppning av gravarna i det s.k. Stenkilska ättens gravkor. Studien omfattar dokumentation i ATA om undersökningen i Stenkilska ättens gravkor (i ATA benämnt Ragnvald Knaphövdes gravkor eller ibland även Kungagrafvarne) och personliga arkiv för Sigurd Curman och Erik Lundberg för åren 1919-1921. Siffror i parentes hänvisar till källa. Studien har utförts av Markus Lindberg, ML Arkeologi och Historia under vintern 2014. Samtliga genomgångna handlingar har kopierats och samlats i en särskild projektmapp. Parallellt har också föreningen Klosterliv i Vreta gått igenom kyrkoarkivet för åren 1919-21 utan att finna något. Det finns sedan tidigare en sammanställning av artiklar ur Östgöta Correspondentens sammanställd av Arne Land. Den har använts som komplement till materialet i ATA.

Inledning

Undersökningen av Stenkilska gravkoret och Magnus Nilssons gravkor var ett sidoprojekt i undersökningen av Vreta kloster kyrka i samband med restaureringen. Det föranleddes av en gammal diskussion om hur mycket sanning det låg i de gravhällar över kungar som finns i kyrkan. Magnus Nilssons gravkor kunde konstateras vara byggt runt 1300 och kunde då läggas åt sidan vad kungagravar beträffar.(4) Undersökningarna bedrevs under sommaren och hösten 1919 men var inte helt avslutade förrän våren 1921. Detta var inte första gången gravarna varit föremål för intresse. Gravtumborna var föremål för restaurering redan 1842 och 1845.(18)

Gravarna

I koret flyttades Ragnvalds tumba undan. Den var massivt murad.(5) 30cm under golvet påträffades rester efter ett äldre golv.(4) Det äldre golvet verkar ha legat på träsyllar. På och under golvet fanns ett fyndförande lager. En ljusstake, målat glas och blyfalsar till glasfönster. Glasmålningarna daterades till slutet av 1200-talet I murverket längs väggarna fanns åtskilliga bitar av smält koppar.(5) Strax under det fyndförande lagret låg täckhällarna på två gravar (grav I och II) med flera gravlagda individer. Vid sidan av och delvis under låg en mindre barngrav (III). Under dessa gravar påträffades täckhällen till ytterligare en grav (IV). Hällen låg 90cm under det äldre golvlagrets nivå vilket ansågs anmärkningsvärt (vilket det ju också är). För att kunna lyfta täckhällen var man tvungen att plocka bort två av gravkistorna (II och III). Vilket gjordes på ett sådan sätt att de kunde muras upp igen. De tre översta gravarna var jordfyllda men inte den understa. I den understa graven fanns ett skelett in situ och åtskilliga klädesrester.(4) Tygrester finns även från grav II. Dessa är av en typ som vävdes i Spanien på 1200-talet.(Regner 2007)

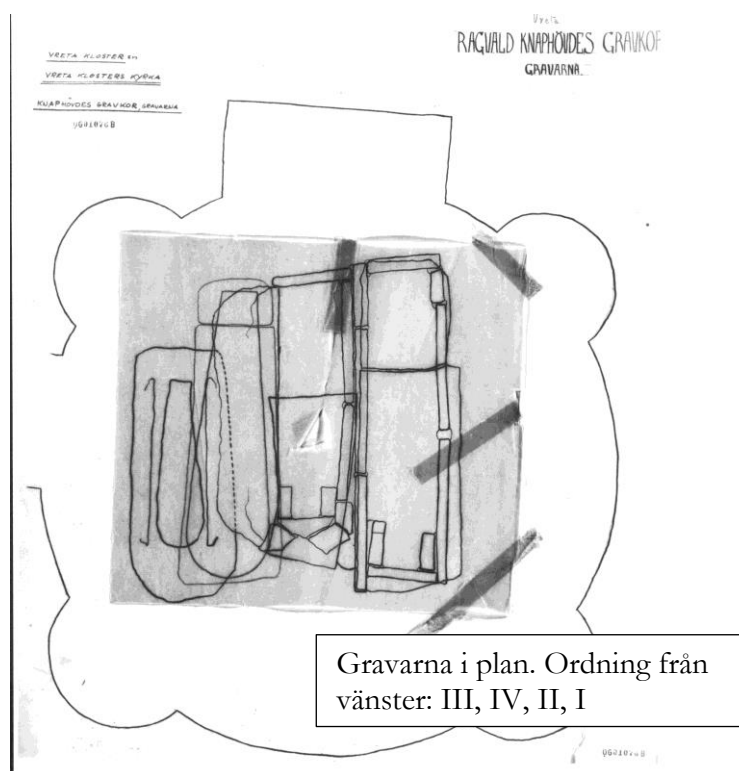
Grav IV innan benen togs upp

Tidigt kunde man konstateras att den understa graven var alldeles orörd. Eftersom den förutom ben innehöll även textil, hår etc ville man ha expertis på plats innan man fortsatte. Detta förutsatte extra anslag. Redan då var man inne på att den gravlagde kunde vara Inge d.y.(3 o 4) Det är tydligt att detta styrde de fortsatta tolkningarna i hög grad inte bara i denna grav utan i samtliga i gravkoret. Lundberg hade redan före undersökningarna inleddes gjort excerpter och sammanställt vilka som kunde tänkas ligga i gravarna. Intressant nog är underlaget ett utdrag ur Peringskölds "Monumenta Sveo-Gothorum" (bd VII p59) som är en avskrift av Rasmus Ludvigssons avskrift av den ursprungliga donationslängden.(18, även 16) D.v.s. samma underlag som är kärnan i Nils Ahnlunds så inflytelserika artikel i HT 1945.

Som riksantikvariens särskilda representant när grav IV öppnades medverkade Otto Frödin. Han var då mitt uppe i undersökningen av Alvastra kloster. Frödin påpekar hur ovanlig gravkistan är i formen. Han menade också att även om Fürst och Lundberg har fel i sin hypotes om Inge och Magnus etc så var graven viktigt nog eftersom det är en grav från förra delen av 1100-talet lagd över en förnäm person och att den med sitt innehåll av textil är mycket märklig. Frödin var avvaktande till Fürst och Lundbergs tolkning av vilka de gravlagda var.(8,9)

Fürsts rapport över den osteologiska undersökningen (13) är tämligen summarisk. Han har mest intresse för grav IV. Individerna i grav IV är den mest ordentligt undersökta. Det är den enda individ där det finns uppmätta mått och ett försök till åldersbestämning. Om individen i grav IV konstateras att:

1. Endast skallen är förmultnad. Detsamma gäller ärkebiskop Absalom och en av individerna i Magnus ladulås graven i Riddarholmskyrkan . Varför det är så att endast delar av en kropp multnar har Fürst inget svar på.
2. Nacken är bevarad. Lambdasömmens begynnande sammanväxning gör att Fürst bestämmer åldern till över 30.
3. Runt resterna av huvudet och nacken fanns mänskligt hår bl.a. en ljus lock men även djurhår. Fürst tillvaratog dem som preparat.(1)
4. Kristallkrustor som visar sig vara avgjutningar av öronbenen behandlas mycket ingående.
5. Nacken har en markerad nackknöl.

Om de andra gravarna gör Fürst några konstateranden:

1. Barnet i grav III har stort huvud men kroppen "ej är liten för en 8-åring". Skelettet är deformerat på ett sådant sätt att det tolkas som TBC.
2. Fürst har i ett par fall svårt att bestämma kön (ex individ b i grav II).
3. Finns angivet en tabell över det individernas längd utifrån längden på de långa rörbenen.
4. Här finns också kranialindex. Tabellen efterföljs av ett resonemang om att skallarna är av nordisk form.
5. Kraniehöjden för individ B (grav II) mäter Fürst till endast 110mm. Vilket han tolkar som medveten deformation och jämför med den danska drottning Estrid.

1921 öppnades även Inges och Helenas tumba i högkoret. Den innehöll benen av en man och kvinna samt två övertaliga ben.(18) Fürst presenterar dem i Fornvännen 1922 där han menar att de varit begravda på annan plats, trol i en kista och ej direkt i jord. Kvinnan ska ha varit ca 25 år, mannen 35. I graven fanns en del av ett bäcken och del av ett skulderblad från en ko.(Fürst 1922)

Byggnaden

Koret sägs vara byggt till den äldsta fasen av kyrkan. Vad det grundas på anges inte men måste ha syntts på att väggen i korsarmen är genombruten för att skapa dörröppningen. Utifrån byggnadssätt och målningarna ges koret, och gravarna, en preliminär datering till 1100-talets första del.(5)

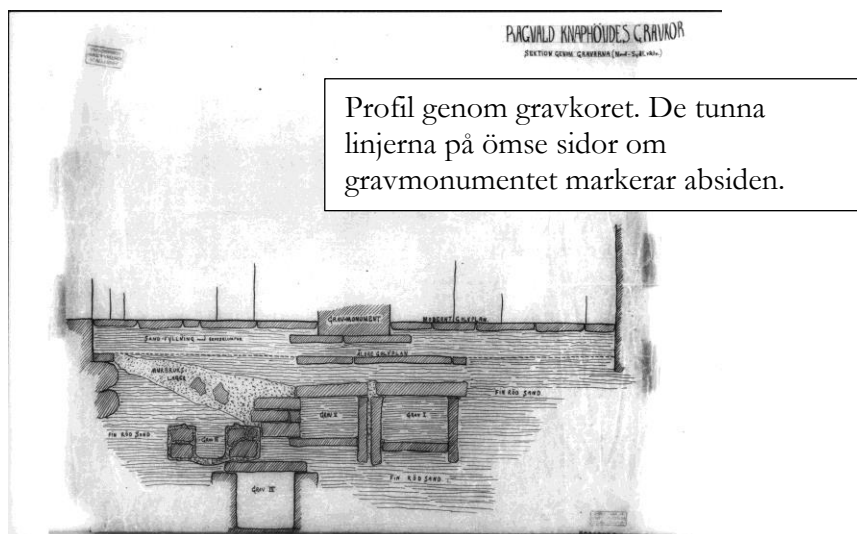
En anmärkning kan här vara på sin plats. Fürst och Lundberg kopplar ihop koret med gravarna och ger dem samma datering. Det är t.o.m. så att tolkningen av gravarna får påverka korets datering. Här finns alltså risk för cirkelargument som man måste se upp med.

Curman antecknar (14) att absiden i gravkoret är dålig och behöver muras om. Det framgår inte om detta gjordes. Det västra fönstret är murat av ohuggen kalksten. I spåret för fönsterkarmen satt förkolnat trä kvar. Dörröppningen in till gravkoret är murad av handslaget tegel av samma typ som den igensatta absiden i södra tvärskeppet.(14) Om inte gravkoret är helt feldaterat måste man ha gjort om dörren i samband med omgestaltningen av det södra tvärskeppet.

Gravkoret konstateras ha varit målat men att den är starkt förstörd av knackning för att få ny puts att fästa. Det södra fönstret har förstört målningen och är således senare brutet genom väggen. Sägs inget om hur det västra fönstret har påverkat målningen.(14) Det kan tilläggas att gloriorna inte bara är målade utan också är markerade med relief i putsen. En jämförelse med målningar i den skånska kyrkan Vä skulle möjligen vara fruktbar.

Utanför ingången till Magnus Nilssons gravkor (d.v.s. även strax utanför ingången till Stenkilska gravkoret) påträffades en mycket multnad stående stock i en stenlagd yta.(15)

2007 undersöktes gravkorets utsida i samband med en mindre murverksreovering. Man grävde ett 0,4 m djupt schakt runt koret. Då kunde en del mindre reoveringar från 1910-talet iaktas. Koret har haft en grundmur som skjuter ut från Dagermuren ca 0,2 m. Detta är alltså en sula och ska inte förstås som en sockel. Till stor del har den utskjutande delen vid något tillfälle bilats bort. I korets västra grundmur finns två egendomliga valv. Dessa iaktogs även på 1910-talet utan att någon förklaring kunde ges. Valven har sannolikt inte varit synliga. Antagligen har de någon förklaring i konstruktionen.(Tagesson 2007:35ff)

Viktigt att notera inför fortsatt projekt:

- De gravlagda individerna placerades i tre kopparkistor som löddes ihop för att senare återbegravas i sina respektive stenkistor. Det finns ingen dokumentation i ATA om återbegravningen men ett referat i Östgötacorrespondenten 1921-02-23 (on) nr.44, sid. 5. (Arne Lands sammanställning över samtliga artiklar i Coren s. 53) återger att så skedde och hur det gick till *"Under dämpad musik från orgeln nedlades kopparkistorna på respektive platser, gravarna fylldes med jord och hällarna lades åter till rätta."* Vid fortsatt undersökning får man utgå från att stenkistorna ligger som de påträffades och att de är jordfyllda med kopparkistorna i. Dessa torde kunna lokaliserats med metalldetektor.
- Furst fick tillstånd att behålla några patologiska ben. De som nämns är ryggrad och skalle från barnet i grav III och de illa sammanlänkta lår-, sken- och fotbenen från grav II. När anatomen i Lund upphörde överfördes deras samlingar till Lunds Universitets Historiska Museum (LUHM) och Kulturen i Lund. Ryggraden har kunnat spåras till de medicinhistoriska samlingarna hos Kulturen i Lund och har nyligen varit utställd där men är skild från skallen. Resten av benen torde också finnas i Lund, antingen på Kulturens eller LUHM men man kan inte vara säkra på att de är märkta.
- Preparat av hår och textil har tillvaratagits. Dessa finns idag i SHM men det kan inte uteslutas att en del är kvar i Lund.
- Att spåra och om möjligt datera benen i Lund och hårlocken i SHM borde ske innan vidare gravöppningar påbörjas. Dateringar från dem kan visa om det är värt att gå vidare.
- Avgjutningar i gips av de största benen och två kranier som Furst tolkar som primärbegravningar finns i SHM.
- Furst rapport är summarisk och i en del fall osäker. Det finns många uppgifter om individerna som saknas som en förnyad osteologisk undersökning kunde ge svar på. T.ex. ålder, patologiska detaljer, könsbestämning etc.
- Grav II och III plockades bort för att man skulle kunna komma åt grav IV. De plockades ner "på ett sådant sätt att man skulle kunna återställa dem". Däremot finns ingen dokumentation att de åter murades upp men att så borde ha skett talar referatet i Corren om återbegravningen (se ovan).
- Längs väggarna under golvnivå iaktogs smälta droppar av koppar som runnit längs väggen. Vilket visar att man frilagd väggen åtminstone en bit ner under golvnivå.
- Det var trångt och besvärligt att få upp benen ur grav IV. Man har alltså inte grävt ur hela koret ner till grav IV:s nivå.
- I fyndmaterialet finns även små föremål men det verkar inte som om man sållade det fyndförande lagret. Det bör tas i beaktande i en kommande gravöppning.
- Det finns en fyndkatalog med beskrivningar. De är inte så väldigt detaljerade men skulle behöva en genomgång.(19) Några fynd finns markerade på planritning.
- Tumban i högkoret över Inge och Helena innehöll ben av en kvinna och en man. Antagligen är de återbegravda i tumban och borde om möjligt även de vara föremål för undersökning.
- Byggnadens förhållande till gravarna behandlades mycket lite. En ny analys är viktig. T.ex.hur gravarna ligger i förhållande till vilken plats i koret som är den centrala.
- Förhållandet mellan den äldsta graven och gravkorets byggande antyds bara. Det är något bara en förnyad utgrävning kan svara på.
- Vi vet inte om tumban är massiv. Det behöver undersökas eftersom det påverkar kostnaden.
- Vi vet ganska säkert att kopparkistorna är återbegravda i respektive stenkista.
- Eftersom grav I och VI förblev intakta går det att veta var gravarna är belägna under golvet i förhållande till tumban.

- För kostnadsberäkningen är det ett viktigt konstaterande att gravarna befinner sig under tumban och det eventuellt är omöjligt att få upp kopparkistorna utan att flytta undan tumban.
- En markradarundersökning kan visa nedgrävningskanten och ev. om det finns strukturer under golvet som inte iaktogs 1919. Det var trots allt så att undersökningen inte genomfördes av vana arkeologer.
- Man kan utifrån dokumentationsmaterialet som det föreligger inte utesluta att det gömmer sig fler gravar i koret. T.ex. gravar utan stenkista eller äldre gravar som grävts sönder vid korets tillkomst.

Arkivstudien visar således att det är önskvärt att gå vidare med förstudiens steg 2 och 3.

Avgjutning av skallar i SHM.

T.h. manlig primärbegr. i grav I och t.v. kvinnlig primärbegr i grav II

Genomgångna källor i ATA:**Undersökningen av Ragnvald Knaphövdes gravkor**

1. Brev från Fürst till riksantikvarie Janse 9/10 1919 dnr 1278/1919
2. Brev från Erik Lundberg till Emil Eckhoff 20/9 1919 (inget av värde)
3. Skrivelse från Sigurd Curman till riksantikvarien dat Vreta Kloster 20/8 1919. Med bilagor enl nedan. Dnr 1053/1919.
4. Bilaga till 3. Redogörelse för undersökningen av gravkoren särsk. Stenkilska. Odaterad o utan överskrift. Ej heller signerad men handstilen avslöjar att den är författad av Erik Lundberg.
5. Bilaga till 3. Rapport till Riksantikvarien från Erik Lundberg. Odat. Trol författad i Vreta.
6. Bilaga till 3. Preliminär rapport till Riksantikvarie Salin från CM Fürst. Dat Målilla kyrkby 13/8 1919
7. Bilaga till 3. Brev till Riksantikvarie Salin från CM Fürst. Dat Målilla kyrkby 13/8 1919
8. Brev från Otto Frödin till riksantikvarie Janse. Dat Alvastra 9/8 1919. Dnr 989/1919
9. Brev från Otto Frödin till riksantikvarie Janse. Dat Alvastra 7/8 1919. Dnr 976/1919
10. Brev från Erik Lundberg till Riksantikvarien. Dat Vreta kloster 24/71919. Dnr 894/1919, Inget av värde
11. Brev från Erik Lundberg till Riksantikvarien. Dat Vreta kloster 3/71919. Dnr 787/1919 Inget av värde
12. Brev från Curman till Riksantikvarien. Dat Stockholm 16/5, 1919. Med info om sommarens kommande undersökning av kungagravarna.
13. Rapport från CM Fürst till riksantikvarie Janse. Dat Lund 12/6 1920. Dnr 689/1920(brev och rapport med närsluten hälsning till Frödin)

Sigurd Curmans arkiv

F4b Vol 287

14. Anteckningsbok Curman 1915
15. Ant bok 1916

F4b Vol 288

16. Avskrift ur Peringskölds "Monumenta Sveo-Gothorum" B:d VII, p59 av Rasmus Ludvigssonss avskrift av donationslängden, den svenska varianten.

Erik Lundbergs arkiv

F1:2

17. Innehåller kartotek över påträffade lösa stenar och delar av fyndkartotek.

F1:1

18. Anteckningsbok med exerpter. Bl.a. även här Peringskölds Monumenta Sveo-Gothorum bd VII p59.
19. Kartotek över fynden. Tre lådor.

Annan litteratur:Fürst, C.M. 1920. *När de döda vittna*. Stockholm.Fürst, C.M. 1922 De senaste gravundersökningarna i Vreta klosterkyrka. I: *Formvännen 1922*, s. 26-52.

Regner, E. 2007. Månadens fynd april 2007. SHM.

(http://www.historiska.se/historia/manadensforemal/2007/Tygrester-kastar-nytt-ljus-pa-Vreta-Kloster/)

Tagesson, G. 2007. *I Erik Lundbergs fotspår*. Raä UV-Öst Rapport 2007:60.